

Ki lesz az utód? A MARC jövője

Az internet fejlődésének következtében a különböző információs területek határai elmosódtak, ugyanakkor egyre világosabban látható az újabban megjelent információs területekről származó adatok növekvő mennyisége és értéke. Mind erősebben jelentkezik az igény az egyszer már feldolgozott adatok különböző információs rendszereken keresztül történő tükröztetésére, a tényleges információhoz való hozzáférés biztosítására. E tendencia alól a könyvtárak sem vonhatják ki magukat, a könyvtári szabványokat újragondolva lehetővé kell tenniük bibliográfiai rekordjaik más intézmények, nem könyvtári információs rendszereik általi felhasználását.

A cikk szerzője a dán nemzeti könyvtár munkatársaként teszi fel a kérdést, vajon a könyvtári világban 1961 óta uralkodó MARC szabvány alkalmas-e a fenti igény kielégítésére?

Az ISO 2709 keretszabvány által szabályozott adatstruktúra a kor technikájának megfelelően a lehető legminimálisabb helyfoglalással járó szekvenciális adatfeldolgozást (mágnesszalag) volt hivatott támogatni. A szabvány nyomán három nagy iskola bontakozott ki:

- a USMARC, amelynek mai utódja a MARC21;
- a BNB MARC, amely ma UKMARC néven ismert;
- a UNIMARC (1977), amely a kifejezetten nemzetközi adatcserére lett kidolgozva.

Jóllehet az 1990-es évekre megjelenő nemzeti MARC formátumok elődeik hibáiból okulva már sokkal rugalmasabbak és strukturáltabbak voltak, azonban ezek sem tudtak felülemelkedni a MARC formátumból eredő általános korlátokon:

- a bibliográfiai adatsorokra koncentrálnak szöveges adat-orientáltságon, amely problémássá teszi teljes szövegek, képi és hangfájlok beágyazását;
- a rekordokon belüli nagy adatmennyiségek feldolgozásának gyakorlati nehézségein;
- a különböző mezőkben lévő adatok közötti kapcsolatok nehézkes kezelésén;
- a MARC formátum könyvtár-specifikusságán, vagyis a nem MARC formátumot használó nem könyvtári intézményekkel való adatcsere problémáján.

A megújulás első lépéseként szükség volt a MARC cím- és dokumentumorientáltságának alapjául szolgáló 1961-es Párizsi-elvek (Paris principles) újra-

gondolására. A megváltozott helyzetnek megfelelően 1998-ban az IFLA kidolgozta és közreadta a „Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei” (*Functional Requirements for Bibliographic Records = FRBR*) című tanulmányát, melyben a hangsúlyt az eddigiekkel ellentétben nem a dokumentumra helyezi, hanem a leírás céljaként kiemeli a mű lényegi jegyeinek rögzítésével az egyértelmű hozzáférés megteremtésének fontosságát, hangsúlyozza a művek közötti kapcsolatok kezelésének jelentőségét, valamint a tárgyszavas keresést. Jóllehet az FRBR a mai napig nem testesült meg semmilyen formátumban, és nem vált katalogizálási szabvánnyá, de a benne megfogalmazódott szemléletváltással mindenképpen gondolkodásra ösztönöz.

A belső szemléletváltással párhuzamosan a könyvtári világon kívül mind nagyobb jelentőségre tesz szert az SGML-ből (ISO 8879) származtatott XML (Extensible Markup Language), melyet kezdetben a webes publikációk kezelésére dolgozott ki a W3C (World Wide Web Consortium). Az XML a MARC formátumnál egy sokkal általánosabb adatcsere-formátumot kínál, magában hordozva mind a teljes szabványosság, mind a maximális egyediség lehetőségeit. Az XML formátumban leképzett rekordok formátumleírása elhelyezhető az interneten, s ez az információ URI formájában az adat része.

XML formátummal a MARC formátum problémájaként említett szinte valamennyi nehézség orvosolható lenne:

- az FRBR koncepcióval összhangban az XML messzemenően alkalmas a kapcsolódó művek rugalmas kezelésére;
- teljes szövegek komplett, vagy link formájában történő beágyazása, kép- és hangfájlok linkelése;
- az XML formátumot ismerő számos, már meglévő eszköz segítségével egy XML rekord mintegy „szuperformátumként”, több eltérő formátum hordozója is lehet, s ugyanazon adat különböző MARC formátumokban is megjeleníthető belőle;
- elterjedtsége révén előmozdíthatja az információs területek együttműködését.

Első látásra jó megoldásnak tűnhet tehát, ha a MARC rekordokat XML formátumban jelenítjük meg. Számos ilyen irányú kezdeményezés létezik, többek közt a Kongresszusi Könyvtárnak (Library

of Congress = LC) is van ilyen irányú projektje. A MARC rekordokat szétbontva jól megkülönböztethető két rétegük, a tartalmi formátum (MARC21, danMARC2, HUNMARC stb.) és a közvetítő formátum (ISO 2709). Ez utóbbi adja a sokak által „bináris”-nak is nevezett jól ismert MARC struktúrát. Világosan látnunk kell, hogy ennek XML-re cserélése nem oldhatja meg az elsősorban a tartalmi formátumból fakadó problémákat, hiszen az ismert 3 karakteres mezők, almezők, indikátorok továbbra is ott vannak a rekordban, mindössze jobban olvasható formában.

Lehet-e vajon egy olyan formátumot találni, amelynek segítségével minimálisra szorítva a leírás során a duplumképződést, megvalósítható lenne több információs terület együttműködése? Ezt a kérdést tette fel az a dán projekt is, amely könyvtárak–múzeumok–levéltárak közös leírási formátumának kidolgozását tűzte céljául. A Dublin Core 15 eleméből kiindulva – figyelembe véve a bibliográfiai adatelemek nem bibliográfiai felhasználására (ISO 8459) vonatkozó szabványt – alkották meg a

három intézménytípus számára megfelelő 13 leírási ismérvet (létrehozó; közreműködő; dátumok: kiadás, létrehozás, elérhetőség; leírás; kiadásjelzés; fizikai formátum; azonosító; nyelv; kiadó; kapcsolatok; tárgy; cím; típus).

A feladatot általánosítva beláthatjuk, hogy egy hasonló közös formátum kialakítása nem könnyű, hiszen a létrejövő közös formátum jóval kevésbé lehet részletes, mint például a kiindulásul szolgáló MARC formátum, de mégis elegendő jellemző adatot kell tartalmaznia a dokumentumról. Minden intézménytípusnak megvannak a lényegesnek ítélt metaadatai, a kérdés csak az, milyen intézménytípusokat vehetünk figyelembe egy általános közös leírási formátum kialakításakor. Talán az arany középút megtalálása az egyik legnehezebb része a feladatnak.

/ANDRESEN, Leif: *After MARC – what then?* = *Library Hi Tech*, 22. köt. 1. sz. 2004. p. 40–51./

(Lengyel Monika)

Milyen az ideális könyvtár?

Világszerte sokan próbálják leírni az ideális könyvtárról szóló elképzelésüket. Ezek mindegyike annyiban szubjektív, hogy a bennük összegyűjtött objektív ismérvek milyen teljességgel tükrözik a lehetséges „ismérvválasztékot”, illetve milyen előfeltételezéssel oldják meg feladatukat.

Maurice B. Line például stabil könyvtári olvasótábor feltételezve az ideális könyvtár huszonkét követelményét sorolja fel lehetőleg megvalósítandó etalonként (*Aslib Proceedings*, 50. köt. 8. sz. 1998. p. 225–226.). E követelmények között egyaránt szerepel az attraktív elhelyezés, a hosszú nyitvatartási idő, az egyéni és csoportos munkát egyaránt megengedő belső tér és berendezés, a pihenőhely (intézményi kávéház), az önkiszolgálást lehetővé tevő állományszervezés. És természetesen: a minden szinten elérhető katalógus, a legkülönbözőbb – köztük elektronikus – kiadványok együttes használata, a gyors kölcsönző szolgálat, az akadálytalan másolatkészítés, a néhány pontból álló könyvtárhasználati útmutató. Külön követelmény az újdonságsszolgáltatás és a könyvtárközi kölcsönzés, illetve másolatbeszerzés. Végül pedig a kompetens személyzet jelenik meg

Line „ideal requirements”-nek nevezett követelményei sorában.

A finn A. Juntunen és J. Saarti – egyetemi környezetben – az ideális könyvtárat a potenciális használók (non-users) „lépcsőabszolválásának” sikerességével fogalmazza meg (*Libri*, 50. köt. 2000. p. 237–238.). Ezt a következőképpen lehet összefoglalni: „A potenciális használónak pszichés gátlásai vannak, s ezért nem mer belépni a könyvtárba. Meg kell találni annak a módját (pl. csoportos látogatással), hogy ez a gátlás feloldódjék. Aztán (pl. használói szemináriumon) emlékeztetni kell a majdani olvasót középiskolai információkeresési gyakorlatainak tapasztalataira, és ebbéli ismereteit kiegészíteni „egyetemi könyvtári szintre”. A könyvtárhasználat rutinná egyszerűsítését ezután a fejlettebb hallgatóktól lehet (és kell) elvárni. A következő lépcsőfokon pedig ott állnak a könyvtárosok, akik megtanítják kezdő könyvtárhasználónkat a fejlett használat specialitásaira, hogy aztán kedvére élhessen a gyűjtemények gazdagságával, a berendezések adta lehetőségekkel, az épület kényelmével. E ponton tulajdonképpen azok az ideális követelmények lépnek előtérbe a tényleges